

при якому з технологічного процесу цукрового виробництва з дифузійним соком і зеленою патокою виводиться приблизно 38% цукру. Така схема створює умови для оперативного регулювання співвідношення цукор: біоетанол у залежності від внутрішнього споживання та експортного попиту.

При налагодженні виробництва біоетанолу на цукровому заводі з власної меляси, продуктивність праці збільшується на 10%. При виробництві біоетанолу із дифузійного соку та отриманої меляси за третьою схемою перероблення цукрових буряків продуктивність праці зростає на 13,5%, а налагодження виробництва біоетанолу за четвертою схемою переробки цукрових буряків забезпечує зростання продуктивності праці на 20,4%.

Практичне використання запропонованих варіантів організації схеми перероблення цукрових буряків на вітчизняних цукрових заводах дасть можливість реалізувати чимало економічних та соціальних переваг та уникнути низки комерційних ризиків. Налагодження виробництва біоетанолу на цукрових заводах України сприятиме інноваційному розвитку підприємств цукрової галузі, зростанню їх конкурентоспроможності, а це – зростання зайнятості населення та продуктивності праці, ефективна робота сільського господарства, а в перспективі – стратегічна сировина для енергетичної незалежності нашої держави, надійний шлях до соціально-економічного розвитку цукрових заводів, галузі та країни в цілому.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є відродження цукробурякового підкомплексу АПК України шляхом пошуку інноваційних резервів розвитку галузі, початком якого має стати налагодження виробництва біоетанолу

на цукрових заводах для задоволення внутрішніх потреб галузі та відродження її експортного потенціалу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондар В.С. Цукрові буряки як відновлюване джерело біоенергетики // Вісник цукровиків України. – № 1(92). – 2014. – С. 22-25.
2. Калетнік Г.М. Розвиток ринку біопалив в Україні : монографія / Г.М. Калетнік. – К. : Аграрна наука, 2008. – 464 с.
3. Коденська М.Ю. Обґрунтування необхідності розробки інвестиційних проектів у розвитку біоетанолової галузі на базі продукції цукробурякового виробництва. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 12 с.
4. Майданевич П.М. Виробництво біоетанолу – перспективний шлях розвитку підприємств спиртової галузі АПК // Актуальні проблеми економіки. – № 1(103). – 2010. – С. 88-93.
5. Месель-Веселяк В.Я. Організаційно-економічне удосконалення роботи цукробурякового підкомплексу України / В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Ярчук // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 3-8.
6. Погріщук Б.В. Стратегія інноваційного розвитку АПК: формування та реалізація // Економіка розвитку. – № 2(58). – 2011. – С. 18-21.
7. Статистичні дані Держстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Федик О.Ю. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку твердого біопалива в Україні // Інноваційна економіка. – 2012. – Вип. 9. – С. 172-176.
9. Хаєцька О.П. Економічні особливості виробництва біоетанолу з цукрових буряків у сучасних умовах // Збірник наукових праць ВНАУ. – № 1(48). – 2011. – С. 15-19.
10. Petersen A.M., Aneke M.C., Görgens J.F. Techno-economic comparison of ethanol and electricity coproduction schemes from sugarcane residues at existing sugar mills in Southern Africa // Biotechnology for Biofuels. – 2014. – No 7:105 [Electronic source]. – Access mode : <http://www.biotechnologyforbiofuels.com/content/pdf/1754-6834-7-105.pdf>.

УДК 316.323.47

Кошонько О.В.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри фінансів та банківської справи

Хмельницького національного університету

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ОСНОВА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

У статті проведено теоретичний аналіз визначення соціального капіталу, проаналізовано характеристику та структуру соціального капіталу, його вплив на розвиток суспільних відносин в Україні. Визначено роль впливу соціального капіталу на соціально-економічний розвиток та якість життя населення. Зроблено висновок про необхідність активізації державного регулювання формування ефективного механізму нагромадження соціального капіталу.

Ключові слова: соціальний капітал, людський капітал, якість життя, економічний розвиток.

Кошонько Е.В. СОЦИАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ КАК ОСНОВА ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ

В статье проведен теоретический анализ определения социального капитала, проанализирована характеристика и структура социального капитала, его влияние на развитие общественных отношений в Украине. Определенная роль влияния социального капитала на социально-экономическое развитие и качество жизни населения. Сделан вывод о необходимости активизации государственного регулирования формирования эффективного механизма накопления социального капитала.

Ключевые слова: социальный капитал, человеческий капитал, качество жизни, экономическое развитие.

Koshonko E.V. SOCIAL CAPITAL AS A BASIS OF INCREASE OF QUALITY OF LIFE

In this paper a theoretical analysis of the definition of social capital, and analyze the characteristics of the structure of social capital and its influence on the development of social relations in Ukraine. A role of social capital influence on the socio-economic development and quality of life. The conclusion about the need to revitalize the state regulation of the formation of an effective mechanism for the accumulation of social capital.

Keywords: social capital, human capital, quality of life, economic development.

Постановка проблеми. Становлення ринкових відносин у постсоціалістичних країнах пов'язане з необхідністю втручання держави у соціально-економічний розвиток економіки з метою формування ефективного господарства, здатного продукувати інновації і підвищувати рівень і якість життя населення. Це потребує координації дій економічних суб'єктів із нагромадження капіталу, у тому числі його сучасних форм, які є основою розвитку всієї сукупності відносин суспільного відтворення.

Одним із таких джерел є формування та при множення соціального капіталу українського суспільства. Досвід розвинутих країн свідчить, що співтовариства, які приділяють належну увагу його формуванню, мають вищий рівень реалізації людського потенціалу та суспільних потреб. В економічній літературі все ширше визнається той факт, що людські стосунки, мережі, організації справляють величезний вплив на якість життя та перспективи людського розвитку.

Відповідно, особливого значення набувають завдання наукового дослідження соціального капіталу, зокрема в аспекті висвітлення сутності цієї категорії, визначення його місця у системі економічних ресурсів, ідентифікації його серед інших форм капіталу (реального, людського, інтелектуального), виявлення взаємозв'язків між ними.

Важливим є також установлення причинно-наслідкового зв'язку між соціальним капіталом, економічним зростанням і людським розвитком. Розкриття змісту поняття «соціальний капітал» і механізмів його формування має велике значення для розробки й реалізації сучасної соціально-економічної політики як на рівні окремого підприємства, регіону, так і національної економіки загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні основи дослідження соціального капіталу закладені в роботах П. Бурд'є, Дж. Коулмена, Р. Патнема і знайшли подальший розвиток у дослідженнях Р. Барта, В. Бейкера, П. Вілсона, Дж. Вулкока, Н. Ліна, А. Портеса, М. Шиффа, Ф. Фукуями. Різні аспекти дослідження соціального капіталу також висвітлено в роботах вітчизняних дослідників, таких як С. Бандур, А. Бова, М. Горожанкіна, М. Гуревичов, Ю. Зайцев, В. Онікієнко, Е. Резнікова, Л. Стрельнікова, А. Чемерис, М. Шихирев та ін.

Проте, незважаючи на наявність низки досліджень, дефініція соціального капіталу ще не знайшла свого остаточного тлумачення у світовій та вітчизняній науці і продовжує залишатися об'єктом дослідження. Заслугує на увагу також визначення впливу соціального капіталу на якість життя суспільства.

Постановка завдання. Метою дослідження є розкриття сутності соціального капіталу, визначення місця соціального капіталу серед інших форм капіталу, а також його вплив на якість життя.

Вклад основного матеріалу. Найвагоміший внесок у розвиток теорії соціального капіталу здійснили зарубіжні вчені Л.Д. Ханіфан і П. Бурд'є. Л.Д. Ханіфан стверджує, що соціальні відносини між людьми залежать від виховання доброї волі, благородства, симпатії один до одного. Натомість П. Бурд'є вважає, що соціальний капітал – один із багатьох капіталів, сукупність потенційних чи реальних ресурсів, які накопичує кожен індивідуум чи група людей завдяки стійкій мережі певних інституціалізованих зв'язків або відносин взаємного визнання, довіри. Тобто П. Бурд'є розглядає соціальний капітал як ресурс, завдяки якому кожна людина має певні можливості, переваги [7, с. 25].

Дж. Коулмен визначив, що «соціальний капітал – це будь-який прояв неформальної соціальної організації, котра виступає як продуктивний ресурс для одного або більше акторів» [11, с. 35].

У. Бейкер визначає соціальний капітал як ресурс, який отримують члени специфічних соціальних структур, а потім використовують його, виходячи зі своїх інтересів; це дає можливість внести зміну у відносини між ними [2].

На думку Р. Барта, соціальний капітал – це приятельські контакти між колегами по службі та більш широкі контакти, через які використовується власний фінансовий і людський капітал [12].

Значне місце у розвитку соціального капіталу займають дослідження Ф. Фукуями, який дає таке визначення: «Соціальний капітал – інституціональна неофіційна норма, що сприяє співробітництву між двома або більше особами» [9]. На основі такого визначення він побудував гіпотетичну модель суспільної взаємодії окремих людей і соціальних груп різноманітного масштабу та обсягу. Усі групи, що втілюють соціальний капітал, мають певний «радіус довіри», тобто коло людей, серед яких діють спільно адаптовані норми. Якщо соціальний капітал групи позитивно зовнішньо впливає, то радіус довіри може бути більше самої групи.

М. Лесечко та О. Сидорчук аналізують соціальний капітал з позицій державного управління та відносин держави з носіями соціального капіталу [8]. Е. Гугнін та В. Чепак визначають соціальний капітал як одну з форм капіталу, що, будучи багатофункціональним, сприяє задоволенню інтересів індивіда і водночас обслуговує суспільні та групові інтереси [5].

А. Бова вказав на тенденцію зменшення соціального капіталу в Україні і підкреслив, що особливістю цієї тенденції є зниження довіри до органів державної влади та падіння громадської активності на фоні збільшення довіри до сім'ї, родичів, колег, церкви і, відповідно, активізацію розвитку саме в родинній та церковній сферах [4]. А. Багнюк визначає, що соціальний капітал, як і будь-яка інша форма капіталу, передбачає процес обміну, що відбувається певними порціями (дозами), де порція отриманого має перевищувати порцію вкладеного. Саме тут з'являється логічна необхідність у застосуванні такого поняття, як «суспільна квантифікація». Соціальний капітал – це «капітал соціального спілкування, капітал людських взаємин через обмін квантами істини, добра, краси, справедливості, закону, віри, правди» [2, с. 44].

Згідно із прийнятою методологією ОБСЄ, «соціальний капітал – це мережева взаємодія, що характеризується спільними нормами, цінностями та взаєморозумінням, які сприяють співпраці всередині або між групами» [12].

Один із засновників концепції соціального капіталу Р. Патнев відзначає, що за аналогією з фізичним та людським капіталом, втіленим у знаряддях праці та навчанні, які підвищують індивідуальну ефективність, соціальний капітал має відношення до таких елементів громадської організації, як соціальні мережі, соціальні норми та довіра (networks, norms and trusts), що створюють умови для координації та кооперації заради взаємної вигоди. Соціальний капітал збільшує віддачу від інвестування в капітал фізичний та людський [6, с. 168].

Варто зазначити, що тоді як фізичний капітал відсилає до матеріальних ресурсів, а людський капітал може бути описаний як навички та освіта, соціальний капітал позначає зв'язки між індивідуальними соціальними мережами, норми взаємодії та

довіру, що виникає між ними. І якщо перших два види капіталу перебувають переважно в індивідуальній власності, соціальний капітал полягає у взаємовідносинах і через це є колективною цінністю [8].

Соціальний та людський капітал тісно пов'язані між собою. За рахунок виховання і здобутої освіти людина не тільки отримує знання, особисті риси, ділові якості, навички, а й формує свої ділові зв'язки, авторитет, суспільне визнання.

В. Антонюк у своїх дослідженнях дає характеристику структури та ступеня взаємодії людського, інтелектуального і соціального капіталів. Як спільні параметри для людського та інтелектуального капіталів вона визначає неформалізовані знання і здібності людини, відповідно людського та соціального – мотивацію, мобільність, моральні цінності та соціальні норми [1, с. 55].

Підвищення якості життя населення відіграє важливу роль у вирішенні головної соціально-економічної задачі розвитку суспільства – задоволення матеріальних і духовних потреб людей. Слід розрізняти якість життя суспільства та якість життя окремої людини. У першому випадку це сукупність умов, передумов, що забезпечують життєдіяльність людей, створених суспільством для свого подальшого розвитку. Якість життя особистості – ставлення людей до цих умов, використання їх для задоволення своїх потреб.

Соціальний капітал та якість життя тісно взаємопов'язані, оскільки якість життя включає в себе здоров'я населення, що оцінюється тривалістю життя різних вікових груп, рівень освіти і культури дорослого населення, вимірюваний середнім числом років навчання, а також обсяг вільного часу як «простір для розвитку людських здібностей та задоволення потреб», також професійну, соціальну і територіальну мобільність та інше [5].

Професійна мобільність формується через конкурентоспроможність на ринку праці за рахунок накопичених знань, умінь, навичок, досвіду та відповідної кваліфікації. Важливу роль у формуванні мобільності людини відіграють соціальні чинники умов її життя, а саме: стан здоров'я, наявність дітей, рівень забезпечення житлом, матеріальний добробут тощо.

Для розвитку соціального капіталу принципово важливою також є політична та громадська участь (у тому числі в клубах, об'єднаннях, лігах, спільнотах, комісіях та комітетах, створених для вирішення різних соціальних, політичних та екологічних завдань). Дослідження свідчать, що членство в організаціях та соціальна довіра (довіра до інших) є тісно пов'язані. Висновки, отримані у дослідженні Британських соціальних настанов (British Social Attitudes surveys), показують, що індивіди, які належить до громадських організацій, як правило, більше довіряють іншим людям і навпаки [16]. Дослідження також показало, що саме акт належності до групи, а не тип організації або її діяльності, є тим фактором, що збільшує рівень довіри до інших [13].

Люди, які мають високий рівень соціального капіталу, можуть очікувати на вигоди більш широкого спектра можливостей та позитивні соціальні результати, ніж люди з низьким рівнем соціального капіталу. Докладні соціальні академічні дослідження пов'язують соціальний капітал з економічними досягненнями, охороною здоров'я, освітою, рівнем злочинності та якістю державного управління [13, р. 25].

На індивідуальному рівні економічна користь високого соціального капіталу включає більш широкі можливості успішного працевлаштування. Значна

кількість людей використовує для пошуку роботи мережу знайомих, допомогу і знання друзів. Розгалужені та диверсифіковані соціальні мережі зумовлюють більш низький рівень безробіття, швидше кар'єрне зростання та вищі прибутки. Дослідження американського ринку праці показали, що в сегменті низькооплачуваної роботи 60% вакансій були заповнені з використанням рекомендацій діючих співробітників; більшість топ-менеджерів знайшли свою роботу через неформальні канали [14, р. 44].

Разом з користю на ринку праці високий соціальний капітал також важливий для рівня здоров'я. Дослідження показують, що люди, які більш соціально пов'язані й мають більшу соціальну підтримку, як правило живуть довше, швидше відновлюються після хвороб, менше страждають від психічних розладів, а також рідше схильні до шкідливих звичок, таких як куріння. Так само соціальний капітал і освіта взаємопов'язані – рівень освіченості впливає на формування соціального капіталу, а соціальний капітал впливає на освітні прагнення. Фізична присутність дорослих у сім'ї, увага батьків та заняття з дитиною позитивно впливають на успішність у навчанні та розвиток дитини [13, р. 25]. Знайомства та зв'язки є важливим фактором успіху, як пише Д. Хелперн: «важливо не що ти знаєш, а хто тебе знає» – це суть економічного ефекту соціального капіталу на індивідуальному рівні. Статистика показує, що зростання в неповній родині або родині з сімейним конфліктом суттєво збільшує ризики безробіття у дорослому житті. Це означає, що соціальний капітал починає впливати на перспективи на ринку праці з раннього дитинства [14, р. 44].

Соціальний капітал впливає і на рівень злочинності. У районах з високим рівнем соціального капіталу соціальні норми, цінності, увага та санкції людей перешкоджають антигромадській чи злочинній поведінці. Крім того, люди з високим рівнем соціального капіталу мають меншу ймовірність бути злочинцем чи жертвою злочину та більш активно поводять себе у протидії кримінальній діяльності [13, р. 25].

Соціальні санкції, що є однією із функцій соціального капіталу, є важливим регуляторним інструментом моделей суспільної поведінки. Сприйняття та дотримання норм є умовою участі у соціальних групах, поваги членів групи, і, навпаки, порушення норм веде до засудження, виключення з групи, залучення правоохоронних структур для протидії суспільно-неприйнятній поведінці. Однією із важливих культурних навичок є здатність населення взаємодіяти, а індивідів – досягати власних цілей за мінімальних конфліктів з іншими. Соціальні норми змушують людей дотримуватися правил, навіть переваги, що отримуються від порушення норм, найчастіше сприймаються як недоречні [14, р. 15].

Переваги розвинутого соціального капіталу також відчутні на макrorівні або в національному масштабі. Соціальний капітал корисний для ведення бізнесу, оскільки полегшує обмін інформацією та знижує операційні витрати за рахунок більшої довіри та розгалужених мереж взаємодії. Рівень злочинності і особливо злочинів, пов'язаних з насильством, також залежить від рівня соціальної довіри. Дослідження показують, що високий соціальний капітал допомагає підтримувати демократію і ефективне державне управління. Сильний соціальний капітал дає людям основу для організованої опозиції в умовах недемократичних режимів, а в умовах демократії соціальний капітал через громадську участь допомагає розвивати толерантність, сприяти досягненню

компромисів та стимулювати узгодження інтересів. Так само аспекти соціального капіталу впливають на ефективність державного управління – вища якість, менший рівень корупції та більш ефективні дії уряду на пряму пов'язані з високим рівнем довіри та громадянської активності [13, р. 25].

У масштабах країни соціальний капітал виявляє ще одну важливу якість – економію на транзакційних витратах, оскільки за низького рівня довіри люди змушені витрачати більше ресурсів на збір інформації та захист прав власності [17, р. 534]. Індивідуальний соціальний капітал, за даними фахівців:

- збільшується зі зростанням ставки дисконтування;
- знижується з активізацією мобільності індивіда, зростанням віддачі від професій, що вимагають соціальних навичок;
- зростає зі зниженням норм амортизації;
- знижується протягом життя індивіда.

Соціальний капітал впливає на ефективність інституцій і дає суттєві поштовхи у підвищенні якості державного управління. Він потребує часу на формування, але, на думку дослідників, достатньо одного покоління, щоб суттєво трансформувати соціальний ландшафт країни за умови узгодженого бачення та послідовних дій у цьому напрямі [17, р. 534]. Але соціальний капітал може так само швидко деградувати. Законодавчі зміни можуть зруйнувати соціальні зв'язки і довіру та перетворити позитивні форми соціального капіталу на негативні (злочинні).

На думку західних дослідників, сьогодні заохочення розвитку соціального капіталу, формування зв'язків усередині груп та місцевих спільнот та «мостів» між групами та регіонами є найвищим завданням державного управління в будь-якому суспільстві [17, р. 535]. Адже чим тісніші та глибші соціальні зв'язки, тим більший позитивний ефект вони здійснюють у межах цієї та вищої соціальної системи. Розвиток соціального капіталу дозволяє вирішити основні завдання, що стоять сьогодні перед державним управлінням, яке має більше відповідати потребам та запитам суспільства й одночасно бути менш затратним. Ефективність державного управління залежить від дотримання чотирьох принципів: підзвітності, прозорості, передбачуваності та участі. Підзвітність означає здатність притягувати державних чиновників до відповідальності за їх дії; прозорість забезпечує легкий доступ до необхідної інформації; передбачуваність відображає чіткість законів та правил, алгоритми формування та застосування яких є зрозумілими для всіх, їх зміни відомі заздалегідь та адекватно узгоджуються, а застосування є неупередженим; участь необхідна для отримання повноцінної та надійної інформації і забезпечення перевірки дій державних органів у реальних умовах [17, р. 10].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, соціальний капітал дозволяє надавати населенню послуги у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, забезпечувати всі види соціального захисту, сприяє зменшенню інформаційної нерівності людей, що має величезний вплив на рівень соціально-економічного розвитку держави та підвищенню якості життя.

Основними критеріями для підвищення якості людського потенціалу є характеристики таких елементів, як здоров'я, знання, вміння, навички, здібності, досвід, мотивація, мобільність та інші чинники, що характеризують продуктивний потенціал людини. Не менш важливими є соціальні аспекти життєдіяльності соціального капіталу, які формують фундаментальну основу його існування, а також специфічні характеристики особи, морально-етичні норми тощо. Кожне із зазначених питань залишається актуальним для подальшого поглибленого вивчення як окремо, так і в їх взаємообумовленості, а також у контексті впливу на якість формування соціального капіталу як основного джерела підвищення ефективності господарської діяльності та соціально-економічного розвитку в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонюк В.П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку : монографія / В.П. Антонюк. – Донецьк : НАН України. Ін-т економіки пром-сті, 2007. – 348 с.
2. Багнюк А.Л. Соціальний капітал і квантифікація суспільних процесів у сучасному соціумі / А.Л. Багнюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.filosof.com.ua/Jornel/M_71/Bahnuk.pdf.
3. Беккер Г.С. Экономический взгляд на жизнь / Г.С. Беккер // Нобелевская лекция 9 декабря 1992 г. ; Мировая экономическая мысль сквозь призму веков : в 5 т. – М. : Мысль, 2004. – Т. V. Всемирное признание. Лекции нобелевских лауреатов. – Кн. 1. – С. 688-706.
4. Бова А. Соціальний капітал в Україні: досвід емпіричного / А. Бова // Економічний часопис XXI. – 2003. – № 5.
5. Гугнін Е. Феномен соціального капіталу / Е. Гугнін, В. Чепак // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 1. – С. 49-56.
6. Конкурентоспроможність у сфері праці : зб. наук. пр. Сер. Економіка праці та соціальної сфери / Відп. ред. Д.П. Богиня. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2001. – 163 с.
7. Куценко В. Роль середовища у формуванні соціального капіталу / В. Куценко // Вісник НАН України, 2010. – № 12. – С. 25-35.
8. Лесечко М.Д. Соціальний капітал: теорія і практика : [монографія] / М.Д. Лесечко, О.Г. Сидорчук. – Львів : ЛПІДУ НАДУ, 2010. – 220 с.
9. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Наука, 1962. – С. 86.
10. Burt R. Structural Holes the Social Structure of Competition / R. Burt. – Cambridge (MA), 1992. – P. 9.
11. Coleman J. Foundations of Social Theory / J. Coleman. – Cambridge (MA), 1990. – P. 307.
12. Cote S. The Well Being of nations. The role of human and social capital. 2001. Organisation for economic Co-operation and Development / Cote S, Healy T. [Electronic resource]. – Access mode : www.statistics.gov.uk/CCI/nugget.asp?ID=314.
13. Haezwindt P. Investing in each other and the community: the role of social capital / Haezwindt P. // Social Trends. – 2003. – Vol. 33. – P. 19-27 [Electronic resource]. – Access mode : www.statistics.gov.uk/CCI/article.asp?ID=1634.
14. Halpern D. Social capital / Halpern David. – Cambridge : Polity Press, 2005. – 400 p.
15. Hooghe M. Generating social capital: civil society and institutions in comparative perspective / Hooghe Marc, Stolle Dietlind. – N.Y. : Palgrave Macmillan, 2003. – 256 p.
16. Park A. British Social Attitudes: the 18th Report. «Public policy, Social ties». National Centre for Social Research / Park Alison, Curtice John, Thomson Katarina. – London : Sage, 2001. – 366 p.
17. Schiavo-Campo S. To Serve And To Preserve: Improving Public Administration In A Competitive World / Schiavo-Campo Salvatore, Sundaram Pachampet Sabhesa Aiyar. – Manila : Asian Development Bank, 2001. – 859 p.